

Metoderapport SKUP 2013:

Blålysene ved Utvika

Bildet er tatt tre timer etter at terroristen ble pågrepet 22. juli og viser politifolk som gjør seg klar til å reise ut til Utøya. Foto: Hans O. Torgersen/Aftenposten

Ansvarlige journalister:

Per Anders Johansen

Andreas Bakke Foss

Aftenposten

Postboks 1

0051 Oslo, Norge

Epost og tlf:

Per.anders.johansen@aftenposten.no 97540345

Andreas.bakke.foss@aftenposten.no 97766389

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	3
2	Redegjørelse for arbeidet	4
2.1	Når og hvordan kom arbeidet i gang? Hva var ideen som startet det hele?	4
2.2	Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?	5
3	Hvorfor ble sakene viktige, hva var genuint nytt med dem og hva avslørte de?	5
4	Organisering, metoder og kildebruk	8
4.1	Organisering av arbeidet.....	8
4.2	Arbeidsform.....	8
5	Metodebruk og kilder.....	9
5.1	Kildematrise.....	9
5.2	Drøftelse av de viktigste kildene	10
5.3	Å lete etter et sandkorn – om dokumentanalyse.....	11
5.4	Om lekkasjene	12
5.5	Om personvern	13
5.6	Politikilder/kildemøter.....	13
5.7	22. juli-kommisjonens postlister.....	14
5.8	Regjeringens postlister	16
6	Problemer underveis	17
6.1	Kommunikasjonsmanualen til politiet.....	17
6.2	Anonymitet og vanskelig kildekritikk	18
7	Spesielle erfaringer	20
7.1	Nyanser eller nyheter?	20
7.2	Tåkelegging og skriftlige spørsmål	20
7.3	Om redselen for å gjøre feil	21
7.4	Forholdet til 22. juli-kommisjonen.....	21
8	Avslutning.....	22

1 Innledning

«Å være i sorg er ikke bare å være trist fordi man har mistet en av sine kjære, å være i sorg er så uendelig mye mer enn bare å savn, lengte og gråte. For noen, som for meg, så er det en del av sorgprosessen å være sint for at ingen tar ansvar og beklager at ting ble som de ble, at det er uendelig trist, leit og unødvendig at barn og unge mennesker ble henrettet i 75 minutter, fordi beredskapen var så dårlig at det ikke finnes ord».

«Jeg har mange spørsmål om hva som hendte den 22. juli. Hvorfor kom ikke politiet ut dit fortere? Når ble egentlig massemorderen pågrepet? Hvilken rute gikk han egentlig under massakren? Når skjedde egentlig hva?»

Det var i starten av mars denne e-posten kom til oss, fra en av de etterlatte søsknene ni måneder etter terrorangrepet mot Regjeringskvartalet i Oslo og Utøya i Hole kommune. På dette tidspunktet var det få dager til politiet skulle levere sin interne evaluering, der de skulle fortelle at lite kunne vært gjort annerledes. Lite kunne vært gjort bedre. Forfatteren av denne e-posten hadde mistet søsteren sin på Utøya. Ni måneder etterpå satt hun fortsatt med en rekke spørsmål. Politiet ville ikke svare. Myndighetene kunne ikke hjelpe.

E-posten er bare en av mange fra etterlatte og pårørende som tok kontakt med Aftenpostens 22. juli-journalister for å få hjelp.

De satt fortsatt med en rekke grunnleggende spørsmål knyttet til hva som hadde skjedd og hvorfor gjerningsmannen fikk skyte i 75 minutter før politiet kom til Utøya. Spørsmål ingen ville svare på før 22. juli-kommisjonen la frem sin rapport, selv om mange visste.

Denne metoderapporten handler om hvordan og hvorfor Aftenposten gravde frem flere av nyhetene om politiets aksjon til Utøya, som senere skulle bli hovedpunkter i 22. juli-kommisjonens rapport.

Aftenpostens to journalister fortsatte gravingen i 22. juli-terroren etter at de fleste andre redaksjoner trappet ned arbeidet, og etter at nyhetsdesken i Aftenposten var blitt lei og mente leserne ikke lenger ville ha 22. juli-stoff på førstesiden.

Arbeidet førte til en rekke saker som satte dagsorden, og som brikke for brikke bidro til å danne det store bildet av hva som gikk galt og hvordan det kunne gå så galt da Norge ble rammet av terroren 22. juli 2011.

2 Redegjørelse for arbeidet

2.1 Når og hvordan kom arbeidet i gang? Hva var ideen som startet det hele?

I januar i fjor var det seks måneder siden terrorangrepene i Oslo og på Utøya.

Bit for bit hadde norske medier sensommeren og høsten før avslørt det politiet selv ikke ville si om sin egen aksjon 22. juli. Om systemer som ikke fungerte, planer som sviktet og utstyr som ikke var oppdatert.

I januar i fjor var det allerede begynt å danne seg et bilde av hva som hadde gått galt i politiets aksjon 22. juli (se SKUP-metoderapport av 2011 Graving i terrorens skygge).

Likevel var det mange brikker som manglet. Det var få innrømmelser som var kommet. Mange spørsmål som sto ubesvart.

Politiet hadde nedsatt en intern granskningskommisjon ledet av tidligere politimester Olav Sønderland, som allerede før jul hadde fortsatt den svært selvsikre tonen norsk politiet hadde anlagt etter 22.juli. Han mente politiet hadde gjort det meste riktig fredag 22. juli. Ingen innrømmelser om feil eller mangler. Ingen beklagelser.

Tilbake satt etterlatte foreldre og søsken og norske medier med svært mange spørsmål. De hadde forsøkt Regjeringen og politiet, ingen ville eller kunne svare dem. Det ble vist til politiets egen granskningsrapport som skulle komme, og 22. julikommisjonens rapport som skulle komme i august.

Å vente så lenge var uakseptabelt. Både for oss i mediene og for de etterlatte som ikke ble ferdig med sorgen når så mange sentrale spørsmål manglet svar.

Som far til Håvard Vederhus som ble drept på Utøya sa i en artikkel i Aftenposten 10. mars i fjor, da han for første gang satte ord på tiden etter 22. juli:

”Det har opprørt oss lenge at det skal være så vanskelig for politiet å innrømme at de har gjort alvorlige feil. Enda mer uforståelig er det at Regjeringen som øverste myndighet ikke har erkjent at det gikk for lang tid før gjerningsmannen ble tatt 22. juli, enten beredskapen, politiet eller begge deler sviktet. En morder får skyte på forsvarsløse ungdommer i 75 minutter like utenfor Oslo, to timer etter at hele Norges beredskap burde vært satt i sving. (...) Vi har vært tålmodige altfor lenge.

Foreldre og søsken av ofrene jaktet på sannheten, var utålmodige, skrev e-poster til Aftenpostens journalister om hjelp til å få svar, som denne:

”Jeg håper dere kan hjelpe meg med å finne ut av denne tidslinjen, da jeg ikke klarer det på egen hånd og ikke vet noe annet sted å henvende meg.”

Sammen med dem ville vi få frem sannheten om aksjonen. Brikke for brikke ville vi bygge puslespillet som politiet og myndighetene ikke ville skulle falle på plass til et bilde.

Politiet selv mente det var uanstendig å pusle med små brikker når ikke alle brikkene i spillet var klare (en metafor de selv brukte). Men vi aksepterte ikke å vente.

2.2 Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

I januar i fjor, seks måneder etter terrorangrepene hadde politiet lagt et tungt lokk på helt sentral informasjon om forutsetningene for, og gjennomføringen av politiets aksjon til Utøya.

Det hadde opprørt oss hele høsten at det skal være så vanskelig for politiet å innrømme at de har gjort alvorlige feil. Like uforståelig var det at Regjeringen som øverste myndighet ikke hadde erkjent at gjerningsmannen fikk holde på for lenge. At det gikk for langt tid før han ble pågrepet.

Det sentrale spørsmålet for oss var:

Hvordan kunne Anders Behring Breivik få skyte på forsvarsløse ungdommer i 75 minutter like utenfor Oslo, to timer etter et omfattende terrorangrep som satte hele politi- og forsvars-Norge i høyeste beredskap?

Sammen med de etterlatte, bistandsadvokater og overlevende aksepterte vi ikke å vente på svar til politiets evalueringsrapport eller 22.juli-kommisjonens rapport.

3 Hvorfor ble sakene viktige, hva var genuint nytt med dem og hva avslørte de?

1) 4. januar 2012: Nytt politihelikopter først til sommeren

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 3)

Kort tid etter terrorangrepene 22. juli ble det lovet et nytt politihelikopter som ville gi døgnkontinuerlig bemanning i luften. Men denne saken avslørte at politiet, seks måneder etter på, ikke ville ha nytt helikopter på plass før ett år etter terroren.

Hva var nytt: Det var første gang det ble avslørt at Oslo-politiet hele året og forsommeren kun ville ha ett helikopter tilgjengelig, som kun opererte i luften 40 prosent av tiden.

2) 8. januar 2012: Politiet endret plan tre ganger

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 4-5)

På bakgrunn av aksjonslederens egen rapport kunne Aftenposten fortelle hvordan politiet i Nordre Buskerud flere ganger underveis i aksjonen mot Utøya 22. juli 2011, endret planer.

Hva var nytt: Saken kastet nytt lys over hvorfor det gikk minst 70 minutter før massakren på Utøya var over – og hva som gikk galt under operasjonen – basert på hemmeligstemplede rapporter laget av medarbeidere i Nordre Buskerud politidistrikt.

3) 17. januar 2012: Politiet hadde båter, men fikk ikke gitt beskjed.

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 4-5)

Saken viste at da Beredskapstroppen møtte Nordre Buskerud-politiet ved Utøya-kaia 22. juli, var det båter tilgjengelig. Men informasjon om båtene nådde ikke patruljene. Derfor kjørte de videre.

Hva var nytt: For første gang kunne Aftenposten bringe flere sentrale punkter fra evalueringsrapporten til politiet i Nordre Buskerud. Saken ga flere nye svar på hva som førte til at politiet brukte for lang tid til Utøya.

4) 19. januar 2012: Infokaos i Regjeringen etter terrorangrepene får følger

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 7)

Saken avdekket at statsminister Jens Stoltenberg ville ha nye informasjonsrutiner for å sikre at Norges øverste politiske ledelse raskt får fakta på bordet fra politiet i krisesituasjoner.

Hva var nytt: I brevet til 22. juli-kommisjonen innrømmer Statsministerens kontor (SMK) for første gang at man ikke var fornøyd med måten politiledelsen informerte Regjeringen i den største krisen Norge har opplevd siden 2. verdenskrig.

5) 19. januar 2012: Truet med etterforskning etter Aftenposten-artikkel

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 6)

Saken avslørte at ledelsen i Oslo-politiet truet de ansatte med Spesialenheten for etterforskning da anonyme politifolk fortalte om lav bemanning til Aftenposten.

Hva var nytt: En av de første artiklene som fortalte om konkrete trusler som ble fremsatt mot politifolk som lekket om forholdene i politi-Norge 22.juli 2011.

6) 21. januar 2012: Regjeringen om politiets håndtering: Uholdbart

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 10)

Et brev fra Regjeringens krisestøtteenhet til 22. juli-kommisjonen avslørte at kriseapparatet i Justisdepartementet sviktet på flere områder under terrorangrepet 22. juli.

Politiledelsens rapportering til Regjeringen karakteriseres som «uholdbar».

Hva var nytt: Saken fulgte opp artikkelen fra 19. januar med opplysninger om hva som skjedde internt i Regjeringens krisestøtteenhet – og avslørte at det var stor misnøye med hvordan politiledelsen informerte oppover under terrorangrepet. Statsminister Jens Stoltenberg og krisestøtteenheten fikk «i svært liten grad tilgang til faktainformasjon om hendelsene».

7) 1.februar 2012: Tok lang tid å få politisjefen på jobb

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 8)

Saken viste at først én time og 23 minutter etter at bomben gikk av klarte Oslopolitiet å samle krisestaben i politihuset på Grønland i Oslo.

Hva var nytt: For første gang kunne Aftenposten presentere loggen til politimester i Oslo Anstein Gjengedal, som viste nøyaktig hva Oslo-politiet foretok seg under de kritiske timene 22. juli. En rekke viktige huller i tidslinjen knyttet til hva som faktisk skjedde 22. juli, kunne fylles ut.

8) 10. mars: Vi har vært tålmodige alt for lenge

(Morgenutgaven – Helgeseksjonen side 23-27)

Etterlatte Alf Vederhus med familie fortalte for første gang hvordan de som etterlatte siden 22. juli hadde forsøkt å få svar på hvordan massakren kunne pågå i 75 minutter før gjerningsmannen ble tatt.

Hva var nytt: Dette var første gangen Vederhus-familien offentlig fortalte om familiens lange, stille og vanskelige kamp for å svar på spørsmål om hva som skjedde på Utøya. Artikkelen presenterte flere nye opplysninger som forklarte hvorfor politiet ikke kom frem raskere. Dette var bl.a. første gang det ble kjent at politibåten ble satt på vannet hele 8,5 kilometer fra Utøya ved det gamle vanførehjemmet ved Steinsfjorden.

9) 29. mars 2012: Kuttet beredskap, satt igjen med 227 millioner kroner på bok

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 4-5)

Budsjettkutt førte til store mangler i politiets beredskap under terrorangrepene 22. juli. Likevel satt politiet igjen med 227 millioner kroner i ubrukne midler i fjor.

Hva var nytt: Det var første resultatet av å gå inn i politiets regnskaper og viste at politiet satt igjen med penger tilsvarende 260 flere politifolk.

10) 4. juli 2012: Oppdaget ikke skjerpet grensekontroll 22. juli

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 4)

Politiledelsen sa at sikkerheten ved grensene ble skjerpet 22. juli. Men det politiet gjorde langs den 350 kilometer riksgrensen mot Sverige, var å snu overvåkingskameraet til å peke mot Norge.

Hva var nytt: Avslørte for første gang at politiet ikke grensekontrollen ikke eksisterte

12) 20. juli 2012: Flere politimilliarder ga liten effekt

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 4-5)

Regjeringen har økt bevilgningene til politiet med 3,3 milliarder kroner siden 2007 - likevel er det færre politifolk.

Hva var nytt: Avslørte at pengene som er bevilget økt på politibudsjettene de siste årene ikke ga flere ansatte politifolk, men ble spist opp i lønn, vakttillegg, sivilt ansatte og investeringer.

13) 21. juli 2012: Bare én av fire politikroner gikk til etterforskning av krim

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 9)

17,2 prosent - noe som tilsvarer 2300 årsverk av politiets tid - går til administrasjon, møter og papirarbeid, viser undersøkelse.

Hva er nytt: En undersøkelse av hvordan 4600 ansatte i politiet brukte arbeidstiden i et representativt utvalg av landets politidistrikter ble presentert for første gang.

14) 15. august: Kun 2 av 17 strakstiltak gjennomført etter 22. juli

(Morgenutgaven – nyhetsseksjonen side 4-5)

Aftenposten skrev en sak der vi for første gang oppsummerte hvilke strakstiltak politiet hadde lovet etter 22. juli og at bare to av dem var gjennomført over ett år etterpå.

Hva var nytt: Første gang en avis oppsummerte tiltakene og hva som var gjennomført og avdekket at nesten ingen var gjennomført. Førte til krass kritikk fra justisminister Grete Faremo (Ap) mot daværende politidirektør Øystein Mæland i Arendal. Mæland gikk kort tid senere av.

4 Organisering, metoder og kildebruk

4.1 Organisering av arbeidet

De første ukene etter 22. juli 2011 ble det satt ned en egen gruppe på seks personer som skulle jobbe med terrorangrepene frem til over det som da så ut til å bli første rettsak. Gruppen var satt sammen av medarbeidere fra ulike reaksjoner i Aftenposten.

I januar i fjor, seks måneder etter angrepene, var vi to journalister som på egenhånd gravde videre i hva som egentlig hadde skjedd i politiet, ved siden av å gå våre vanlige nyhetsvakter. Vi holdt i kildemøter med politi, bistandsadvokater og etterlatte, samtidig som vi leste og satt sammen informasjon og detaljer fra over 10 000 sider med politidokumenter.

Arbeidet med dette pågikk samtidig med at Aftenposten og vi planla dekningen av rettsaken. I utgangspunktet hadde vi derfor et klart tidspress. Vi visste samtidig at politiets egen internevaluering skulle legges frem i midten av mars.

Vi jobbet under en reportasjeleder, som hadde ansvaret for hele 22. juli-dekningen. Ressursene var klart begrenset.

Flere andre temaer og spor knyttet til 22. juli-saken presset seg også på (se metoderapport av 2011 Graving i terrorens skygge):

- Dekningen av psykiatrispørsmålet frem mot rettsaken og de psykiatriske sakkyndige som hadde vurdert den siktede og senere tiltalte gjerningsmannen.
- Etterforskningen av selve terrorhandlingen, tiltalen og spørsmålene knyttet til gjerningsmannen og hans bakgrunn.
- I tillegg ble det planlagt en rekke større reportasjeopplegg/forhåndsstoff til rettsaken.
- Regjeringens terrorberedskap, Grubbegata-saken og regjeringskvartalet.

Våre ideer og hypoteser knyttet til hva som gikk galt under politiets aksjon, måtte derfor hele veies opp mot alt det andre 22. juli-stoffet vi skulle levere til Aftenposten.

Sakene ble publisert fortløpende etter hvert som de ble ferdige – på papir og nett.

4.2 Arbeidsform

Siden dagene ofte gikk med til å gjøre intervjuer og reportasjer, samt produsere og lande sakene, ble store deler av dokumentanalysen gjort på kveldstid.

Sakene vi laget om politiets innsats 22. juli utgjorde om lag 15 prosent av artiklene vi to laget i denne perioden. Vi følge politisporet mest intenst i januar til mars – for å få ut mest før politiets interne evaluering kom.

Før vi gikk fra jobb, fordelte vi hvilke dokumenter vi skulle lese. Etter hver leseøkt oppsummerte vi ideer og hypoteser – som deretter ble drøftet med reportasjeleder dagen etter på.

Det at lesingen av dokumentene i stor grad måtte skje utenfor vanlig arbeidstid økte presset og intensiteten i arbeidet denne perioden. Det var også få, om noen, andre kolleger som hadde den oversikten vi hadde over dokumentene og saken. Det var således få personer å diskutere veiingen av detaljer med. Det var en utfordring.

5 Metodebruk og kilder

5.1 Kildematrise

Her er en oversikt over i hvilke kilder vi fikk ideene til sakene i denne rapporten, og hva som var de viktigste kildene:

SAK	Dato	Politi- dok	22. juli- kom	Offentlig elektronisk postjournal	Pårørende/ etterlatte	Anonyme kilder	Hvor startet saken?
Nytt politihelikopter først til sommeren	04.jan			x	x	x	Oppfølging av tidl sak
Politiet endret plan tre ganger	08.jan	x				x	Pårørende/ Politidokumenter
Politiet hadde båter, fikk ikke gitt beskjed	17.jan	x					Pårørende/ Politidokumenter
Infokaoset i Regjeringen får følger	19.jan		x	x			22. juli-kommisjonen
Truet med etterforskning etter Aftenposten-artikkel	19.jan					x	Andre medier
Regjeringen: - Uholdbart av politiet	21.jan			x			Postlister 22. juli- kommisjonens postliste
Tok lang tid å få politisjefen på jobb	01.feb	x	x				
Vi har vært tålmodige altfor lenge	10.mar	x	x		x	x	Pårørende
Kuttet beredskap, satt igjen med penger	29.mar			x			Postlister
Oppdaget ikke skjerpet grensekontroll	04.jul			x			Postlister
Flere politimilliarder ga liten effekt	20.jul		x	x			Postlister
Bare en av fire kroner til å etterforske	21.jul			x			Postlister
Kun 2 av 17 strakstiltak gjennomført	15.aug	x					PODs nettsider

5.2 Drøftelse av de viktigste kildene

5.2.1 De muntlige kildene

På grunn av en enorm informasjonsmur stort sett ved alle myndighetsinstitusjoner etter 22. juli, ble de muntlige kildene helt sentrale. I vårt arbeid har vi hatt rundt 25-30 helt vesentlige muntlige kilder.

Nærmest daglig hadde vi bakgrunnssamtaler med sentrale folk på alle nivåer i myndighetsapparatet, politifolk, etterlatte, bistandsadvokater, eksperter, overlevende, politikere og andre som visste mye om det som hadde skjedd. Dette var også personer visste mye om hva som rørte seg i prosessen frem både mot 22.julikommisjonens rapport og politiets egen evalueringsrapport.

Vi møtte kildene fysisk utenfor redaksjonen, og snakket mye med dem på telefon. Mange av de muntlige kildene ble brukt til å bekrefte oppfatninger av situasjoner, tidspunkter eller forståelser av en situasjon, og de ble nesten utelukkende brukt som bakgrunnskilder og/eller anonyme kilder i tekstene.

5.2.2 De etterlatte

En av de viktigste kildegruppene i vårt gravearbeid om politiets aksjon mot Utøya har vært de etterlatte familiene.

Vi begynte kort tid etter massakren å få kontakt med fire-fem familier som alle hadde mistet sine barn på Utøya på et relativt seint tidspunkt.

Det ble fort klart for oss at de etterlatte kunne deles inn i to grupper hva gjelder sorg, sinne og frustrasjon:

De etterlatte som hadde mistet sine barn tidlig i massakren på Utøya var lite opptatt politiets aksjon, og noen av dem gikk i likhet med AUF og kritiserte at vi drev undersøkende journalistikk mot politiet. Familiene etter ungdommer som ble drept på et sent tidspunkt på Utøya, fra kl 18.10 og senere, hadde derimot en rekke spørsmål som de ikke fikk svar på. De ønsket at politiet skulle ta mer ansvar, beklage og være ydmyke.

Frustrasjonen og tankene over at deres sønner og døtres liv kanskje kunne vært spart med raskere politirespons, drev dem til å være mye mer aktive til å få frem feil, stille spørsmål, kreve at politiet svarte på mangler og feilprioriteringer. Ikke fordi de trodde det vil gi dem barna tilbake, men fordi de i større grad ønsket å få svar. Hvorfor fikk han drepe i 75 minutter? De siste barna til disse etterlatte ble drept mens politiet var på øya.

For oss ble flere av familiene blant våre viktigste kilder, og uten deres bidrag ville Aftenpostens journalistikk knyttet til systemkritikken blitt mer forsiktig. Vi hadde jevnlig kildemøter med etterlatte som stilte de samme spørsmålene som oss og krevde de samme svarene fra politi og ikke minst Regjeringen.

De kom med innspill, snakket med sine kilder og ble særdeles viktig bidragsytere til flere av de mest avdekkende artiklene Aftenposten satte på trykk året etter 22. juli.

Vi tror mange av våre kolleger i for stor grad behandlet de etterlatte som ofre, frem som oppegående og kunnskapsrike kilder, som faktisk kunne hjelpe oss i vår journalistikk.

Enkelte av de etterlatte hadde også konkrete spørsmål til deres eget barn som de håpet vi kunne hjelpe til med, og som hverken politiet eller bistandsadvokat kunne besvare. I disse tilfellene brukte vi kildene vi hadde tilgjengelig for sette sammen informasjon fra materialet

knyttet til deres barn – selv om dette ikke ble benyttet i artiklene vi skrev. Ved å søke på tvers i vårt materiale på navnet til deres barn, og stedet de befant seg, kunne vi bidra med fakta knyttet til hva som skjedde. Denne informasjonen mener vi det burde vært en selvfølge at de fikk fra politiet – men det fikk de ikke før det nærmet seg rettssaken.

5.2.3 Skriftlige kilder

Arkivet med skriftlige kilder som dannet grunnlaget for Aftenpostens arbeid med 22. juli-saken, og sakene som omfattes i denne metoderapporten, utgjør følgende:

- 14,2 GB (16 357 950 280 bytes), fordelt på over 2000 filer fordelt på over 30 mapper.
- Til sammenligning utgjorde det skriftlige materialet som Aftenposten opparbeidet under dekningen av tsunami-katastrofen bare 1,28 MB, fordelt 27 filer.
- Mye av dette var knyttet til oppsamling av materiale fra andre medier – dette utgjorde om lag 6 GB.
- I tillegg kommer dokumentasjon fra det generelle arbeidet med å undersøke Anders Behring Breivik, manifestet og kilder knyttet til dette (2 GB), dokumenter, notater og materiale fra rettssaken (3 GB).

Det lå enorme mengder dokumenter til grunn for gravingen i 22. juli-sakene. Som eksempel kan vi nevne at en artikkel vi laget hvorfor det tok så lang tid å stenge Grubbegata-saken, basert seg på 290 MB med dokumenter som vi fikk innsyn i i Oslo kommune. De samme dokumentene fikk vi ut fra 22. juli-kommisjonen.

De skriftlige kildene som dannet grunnlag for gravingen i forbindelse med denne metoderapporten var følgende:

- Dokumenter fra 22. juli-kommisjonen: 290 MB fordelt på 540 filer
- Lekkede politidokumenter: om lag 1 GB
- Dokumenter fra offentlig elektronisk postjournal: 200 MB

Det ble tatt backup av arkivet, og selve arkivet ble ivaretatt av Aftenpostens tidligere medarbeider Alf Endre Magnussen, som nå dessverre er headhundet til Politiets sikkerhetstjeneste (PST).

5.3 Å lete etter et sandkorn – om dokumentanalyse

En megabyte er en million byte. Hvis en byte er et stykke informasjon i form av et ord eller et navn, utgjør en megabyte en teskje med sand.

En gigabyte er en milliard byte, dvs en A-4 kasse med sandkorn.

Når vi, og våre kolleger i andre medier, saumfarte lekkede dokumenter fra politiets etterforskning, så lette vi med andre ord etter noen sandkorn i en kasse.

Vi gjorde det på to enkle, men arbeidskrevende, måter:

- lese dokumentene kronologisk, fra første til siste.
- søke på tvers filene etter ulike søkeord, som for eks stedsnavn, personnavn og andre stikkord.

I løpet av arbeidet leste vi godt over 20 000 sider med dokumenter – fra A til Å. På den måten kom vi over ideer, hypoteser, faktaopplysninger og problemstillinger som vi ellers ikke visste vi kunne oppdage.

Men vel så viktig var å søke oss på tvers gjennom dokumentene på søkeord, for å kunne kryssjekke ulike versjoner. Et eksempel: Når vi skulle undersøke hva som skjedde ved Pumpehuset på Utøya, var det viktig å sammenligne opplysningene fra flere hold. Her holdt det ikke å bruke søkeordet «pumpehuset» - blant annet fordi mange av kildene brukte andre formuleringer som «nordspissen» og «bua».

Mye av dette research-arbeidet ga informasjon til svært mange andre saker som ble laget i forkant av rettssaken – og underveis.

5.4 Om lekkasjene

Lekkasjene av politidokumenter fra etterforskningen av 22. juli-saken er et vanskelig og følsomt tema å omtale i en metoderapport.

Lekkasjene kom i puljer, og mengden informasjon som skulle behandles var enorm. Det viktigste var å få ordnet dokumentene i ulike mapper, fordelt på tidspunktene for når vi fikk tilgang, slik at vi unngikk dobbeltarbeid ved at vi leste i de samme dokumentene. Av sikkerhetshensyn var det strenge begrensninger knyttet til hvem som kunne lese det. Dokumentinnlogging var passordbeskyttet, slik at vi visste hvem som hadde tilgang.

Vi kan ikke si noe som helst om hvordan vi og andre medier fikk tilgang til lekkasjene. Det var bare den enkelte journalist som visste det – og vi fortalte det ikke til hverandre.

Det er allment kjent at etter flere lekkasjer av dokumenter fra politietterforskningen i 22. juli-saken, satt politiet i en gang en omfattende jakt på lekkasjene. De la en felle. For første gang brukte politiet en metode hvor digitale vannmerker ble lagt inn i bilder og dokumenter som ble utlevert til bistandsadvokatene.

Da en rekke medier, inkludert Aftenposten, publiserte det historiske bildet av Anders Behring Breivik i håndjern rett etter at han var pågrepet, inneholdt bilde det samme vannmerket som politiet hadde lagt inn i dokumentene Klomsæt fikk.

På grunnlag av dette besluttet Tilsynsrådet og Advokatbevillingsnemnden å frata Sigurd Klomsæt retten til å jobbe som advokat 10. september i år.

Det er sterkt beklagelig at vi pressen ikke var mer forsiktig i bruken av bilder fra materialet. Kampen om å være først ute med bildene, gjorde at man ikke tok nok forholdsregler.

Samtidig er viktig å påpeke at det er flere feilkilder, som åpner for at de samme dokumentene kan ha vært delt ut til flere enn Klomsæt:

Politiet brukte en åpen demo-versjon av et dataprogram for å merke bildet, slik at det digitale sporet kunne manipuleres. Diskettene var tilgjengelig for mange personer.

De færreste har fått med seg at Spesialenheten for politisaker har påvist at det kan ha vært andre lekkasjer på et tidligere tidspunkt, og at et stort antall politifolk hadde tilgang til bildene.

Flere andre dokumenter ble lekket til mediene før bistandsadvokatene fikk dokumentene.

Vi vil påpeke et svært viktig moment. I den grad mediene spilte en viktig rolle etter 22. juli, så ville vi aldri klart dette uten lekkasjene. Det var en av våre aller viktigste kilder til de fleste sakene vi skrev om alle sider ved 22. juli.

Lekkasjene var også, paradoksalt nok, også en svært viktig kilde for 22. juli-kommisjonen – gjennom den undersøkende journalistikken vi gjorde. Store deler av kapitelet i 22. juli-kommisjonens rapport om Anders Behring Breivik er klippet direkte fra de lekkede psykiatrirapportene. Der fremgår det at kommisjonen er nødt til å sitere de lekkede rapportene.

I perioder ga dette oss faktisk en fordel i våre undersøkelser, vis-a-vis 22. juli-kommisjonen. Kommisjonen hadde i utgangspunktet ikke tilgang til det samme etterforskningsmateriale som oss, selv om de i utgangspunktet fikk alt de bad om.

Kun en person har mistet jobben sin direkte som følge av 22. juli-saken, og det er Kolmsæt

5.5 Om personvern

Fra et personvern hensyn var lekkasjene meget alvorlige. For alle som hadde gitt sine forklaringer i avhør med politiet, ofte med personlige beskrivelser av svært følsomme detaljer knyttet til det som skjedde 22. juli, har vi stor forståelse for at dette ble oppfattet som et overgrep.

Det ble derfor utarbeidet klare retningslinjer for hvordan vi skulle bruke informasjonen: Som hovedregel skal vi ikke bruke navn fra avhørene.

Sakene vi laget basert på materialet burde være samfunns viktig, og bringe frem ny og vesentlig informasjon.

5.6 Politikilder/kildemøter

Politiet hadde brukt mye av høsten i forkant til å bygge opp en stor mur av kommunikasjonsarbeidere som gjorde det nærmest umulig å få tilgang til personer i politiet den offisielle veien.

Selv om politikilder vi hadde brukt hadde fått beskjed om å holde kjeft og politiet forsøkte å sentralisere all informasjon gjennom noen få personer, var det helt avgjørende for oss å bruke et stort nettverk av politikilder. Nærmest ukjentlig hadde vi samtaler med personer i politiet i arbeidet med sakene.

Vi hadde også mer offisielle møter med politiet der kommunikasjonsarbeidere satt linet opp og noterte flittig.

5.7 22. juli-kommisjonens postlister

JOURNAL FOR 22. JULI-KOMMISJONEN				Dato 20.07.2012
Jnr.		Innhold	Dato	Arkivkode - Merknader
650	TechRadium Project	Prosjekt om Norge og 22 juli	10.07.12	49
	Eksp. til			
651	UK Home Office	Englands tiltak mot spredning av eksplosiver for terroristformål	10.07.12	62
	Eksp. til			
652	Torstein Viddal	Spørsmål om politiets helikoptertransport til Utøya	09.07.12	42
	Eksp. til			
653	Karen Marie Strøm	Breiviks bruk av politiumform	10.07.12	49
	Eksp. til			
654	Eivind Rindal	Notat om 22. juli	11.07.12	33
	Eksp. til			
655	Kristoffer Egeberg	Studie om manglende samsvar mellom teori og praksis i politidistriktenes krisehåndtering	10.07.12	45
	Eksp. til			
656	Jørgen Flood	Helikoptre og politiberedskap	12.07.12	46
	Eksp. til			
657	Pårørende	Om å være glemt	13.07.12	32
	Eksp. til			
	Eksp. til			

Her er skjermbildet av den siste postlisten til 22. juli-kommisjonen. Det aller siste brevet var fra en pårørende – sak nr 657 – har tittelen «Om å være glemt».

22. juli- kommisjonens postlister – og deres praktisering av offentlighetsloven – var en viktig kilde for Aftenposten gjennom gravingen i 22.juli-terroren. Vi var blant redaksjonene som ba om mest innsyn, og det var av stor nytte at kommisjonen praktiserte offentlighetsloven slik at vi vi innsyn i dokumenter på til sammen 290 MB.

Postlistene ble oversendt på e-post til alle journalister som ønsket det fortløpende, og vi leste og gjennomgikk alle systematisk. Her gjaldt det å være raskt ut – og sørge for å sende innsynsbegjæringene fort.

Det viktigste enkeltstapet vi fikk ut av kommisjonens postlister, var tidslinjen fra Oslo politidistrikt. Den forelå allerede lenge før jul, men var unntatt offentlighet som et internt dokument inntil den endelige evalueringsrapporten fra Søndreland skulle legges frem 15. mars.

Men da Oslo politidistrikt oversendt tidslinjen til kommisjonen, sendte Aftenposten en innsynsmodning, kunne ikke lenger offentlighetsloven benyttes til å holde tidslinjen skjult. Bruken av offentlighetsloven bidro også til en rekke andre saker som ikke er omfattet av denne metoderapporten.

Vi vil påpeke fire forhold som metodemessig skapte problemer for oss, som følge av måten 22. juli-kommisjonen praktiserte offentlighetsloven:

a) Bare 657 journalposter ble journalført. Dette er bare en liten del av alle dokumentene kommisjonen innhentet. Sagt på en annen måte: postlisten til Alexandra Gjørvi Bech speilet i svært liten grad omfanget, bredden og dybden i arbeidet til kommisjonen. Enorme mengder informasjon ble aldri journalført.

Vi klaget på journalføringen underveis til kommisjonen. Begrunnelsen fra kommisjonens side var at dette var sikkerhetsgradert materiale.

b) Et annet problem vi oppdaget var at dokumenter som ble gitt til kommisjonen, av og til ble levert over bordet når kommisjonen møtte kilder. Det er grunn til å spørre om det var en måte å unngå journalføring og offentlighetsloven – fra kildenes side.

Her er et konkret eksempel: artikkelen av 20. juli hvor vi satt fokus på politiets ressursbruk – basert seg blant annet på en konsulentrapport som omtalte hvordan politiets ressurser ble fordelt.

Rapporten ble overlevert av Politidirektoratet under et møte. Det er aldri journalført noe sted i Politidirektoratet at 22. juli-kommisjonen fikk rapporten.

I dette tilfellet fikk vi likevel innsyn, etter være at kommisjonen likevel valgte å journalføre dokumentet – vel og merke en måned etter at møtet fant sted.

Ingen av 22. juli-forklaringene som 22. juli-kommisjonen innhentet fra over 100 statsråder, embetsmenn og sentrale aktører, ble journalført – selv om det var en av de viktigste kildene for kommisjonens arbeid. Begrunnelsen var at forklaringene rent fysisk ikke ble sendt ut av kommisjonens kontorer når de enkelte personene skulle lese gjennom det skriftlige referatet og godkjenne det. Dermed ble hele prosessen knyttet til å innhente forklaringer holdt utenfor offentlighetslovens domene.

Det mener vi var svært problematisk. Forklaringene til 22. juli-kommisjonen fra for eksempel statsminister Jens Stoltenberg, tidligere politidirektør Øystein Mæland, tidligere politidirektør Ingelin Killengreen eller andre sentrale aktører kunne – og burde - vært offentliggjort fortløpende. Det ville gitt offentligheten langt flere svar mye tidligere.

Men fremst av alt: det ville gitt mange etterlatte svar på en rekke spørsmål de i stedet måtte vente i over ett år på.

c) I løpet 2012 ba vi om innsyn i 89 av de 657 sakene hos 22. juli-kommisjonen:

Vi fikk helt avslag i 34 saker, dvs 38 prosent av sakene.

Vi fikk delvis avslag i 9 saker, dvs 10 prosent, hvor deler av dokumentene eller vedleggene ble unntatt offentlighet.

Halvparten av avslagene var begrunnet med at kommisjonen mente dette var taushetsbelagte opplysninger (paragraf 13). En tredel ble unntatt offentlighet av hensyn til «intern saksbehandling» (par 14).

Den generelle avslagsprosenten ifølge 22. juli-kommisjonen selv (NOU:14, s. 40) var bare på 26 prosent, noe som betyr at Aftenposten fikk langt flere avslag enn gjennomsnittet. En forklaring kan være at våre tall kun omfatter 2012. Vi fikk flere avslag i løpet av våren 2012 enn høsten 2011, muligens fordi det nærmet seg innspurten i kommisjonens arbeid. Samtidig kan det være en konsekvens av at vi rutinemessige ba om mange påfallende innholdsløse titler.

Vi klaget på flere avslagene eller ba om meroffentlighet. En av klagesakene vi kjørte gjaldt for eksempel et brev om «dialogutskrift av sambandsdialog NBPD» av 4. februar 2012. Vi fikk ikke medhold, og kommisjonen fastholdt at man mente at det som ble sagt på sambandet i NBPD var taushetsbelagt etter par 13, samt et organinternt dokument etter offentlighetsloven.

Vi valgte ikke å klage til Sivilombudsmannen, som for eks NRK gjorde. Tanken var at vi heller ville prøve å etablere et best mulig forhold til kommisjonen, fremfor å bruke tid på formelle klageprosesser. Vi så dessuten på mulighetene for å nå frem som svært begrenset – offentlighetsloven gir dessverre altfor vide fullmakter til å unnta dokumenter av hensyn til intern saksbehandling.

Underveis kunne kommisjonen ha praktisert mye mer offentlighet enn de gjorde.

Saksopplysninger, fakta, underlagsdokumenter innhentet fra politi, etater og departementer ble unntatt offentlighet i altfor stor utstrekning.

d) Et fjerde problem var at mange dokumentene som ble ført i den offentlige journalen var påfallende innholdsløse. Her er noen eksempler:

JOURNAL FOR 22. JULI-KOMMISJONEN				Dato: 12.01.2012
Jnr.	Avsender	Innhold	Dato	Artikkelkode - Merknader
355	POD Eksp. til	Dokumenter fra POD Overlevert på møte	20.09.11	
356	Eksp. til JD	Rammer for intervju for 22. juli-kommisjonen	11.01.12	
357	Eksp. til NBPD	Innhenting av informasjon	11.01.12	
	Eksp. til			
	Eksp. til			
	Eksp. til			
	Eksp. til			

Titler som «innhenting av informasjon» og «dokumenter fra POD» sa lite eller ingenting, og er etter vår oppfatning en tvilsom journalpraksis.

Vi metode i forhold til dette, var å konsekvent å be om innsyn i dokumenter som var journalført på denne måten.

5.8 Regjeringens postlister

Vi skal ikke bruke mye tid på å illustrere betydningen av å grave i de elektroniske postlistene underveis.

Kildematriksen viser 4 av 12 saker i denne metoderapporten startet opp som ideer vi fikk etter å ha fulgt postlistene.

Vi har redegjort for denne metoden i flere metoderrapporter før («En metode – og fem gode grunner til å grave i statsrådenes skuffer» 2009, og «Graving i terrorens skygge» 2011), og vil ikke bruke plass på det her.

Vi vil bare bemerke en ting: det er et stort tankekors at det fortsatt ikke er flere journalister som bruker offentlig elektronisk postjournal.

Den store økningen i innsynsbegjæringer de siste årene skyldes ikke at journalister har blitt flinkere til å bruke offentlighetsloven, men at vanlige mennesker og andre miljøer nå har fått tilgang til sentraladministrasjonens postlister.

Stikkprøver fra OEP som Difi har gjort, viser at 28 % av innsynsbegjæringene er fra privatpersoner.

Av de som ber om innsyn i kraft at de har en jobb, er bare 50 prosent journalister. Resten er private selskaper/organisasjoner (22%), offentlige ansatte (17%) og forskning (3 %).

6 Problemer underveis

6.1 Kommunikasjonsmanualen til politiet

På internett oppdaget vi høsten 2012– etter et tilfeldig google-søk – en uvanlig EU-nettside under navnet «Safecomms». Tipset kom fra en informasjonsmedarbeider i en privat bedrift, som hadde vært på et møte med informasjonsmedarbeidere i både staten og det private – hvor nettsiden var blitt nevnt som en «ressurskilde».

<http://faculty.biu.ac.il/~sshpiro/>

På nettsiden ligger åpent en «krisekommunikasjonsmanual» utviklet for EU og betalt for av europeiske skattebetalere, som ble distribuert til alle europeiske myndigheter i mars 2011 . Lederen for prosjektet heter dr Shlomo Shpiro, og driver SAFE COMMS holder til ved Bar Ilan universitetet i Israel. Han er ekspert på etterretningstjenester, og særlig hvordan e-tjenester kan bruke medier. Han har blant annet skrevet bok om etiske regler i den israelske etterretningstjenesten Mossad. I tillegg har han studert i Oslo og besøkt Norge flere ganger. «Norsk politi bruker SAFE-COMMS terror krisekommunikasjonsmanual i etterkant av de dødelige Oslo-angrepene», heter det på hjemmesidene deres. Norsk politi selv benekter dette hardnakket.

Her er noen av rådene de gir:

- *«Målet for kommunikasjonen må være å forhindre kontroversiell debatt i etterkant av terroreren».*
- *«Vri negativ info til noe positivt: "Bedre å si at glasset er halvfullt enn at glasset er halvtomt».*
- *«Offentlige uttalelser bør "konsentrere seg om å annonsere forbedringer, erfaringer og innføring av nye tiltak».*
- *«Det anbefales å slutte informasjonsprosessen på et gitt punkt. Etter å ha gitt tilgjengelig informasjon på offisielle pressekonferanser og ha svart på journalistenes spørsmål, bør ytterligere meddelelser bare skje i ekstraordinære tilfeller. Fra det tidspunktet bør pressemeldinger være den vanlige kommunikasjonskanalen».*
- *«I stedet anbefales fortrolige bakgrunnsamtaler med journalister for "å øke deres bevissthet».*
«Seriøse medier har en kritisk interessekonflikt, fanget mellom deres ansvar for å gjøre objektiv undersøkende journalistikk på den ene siden, og interessen til staten og offentlige institusjoner for å minimere den offentlige påvirkningen av terrorangrepet».
- *«Ikke la mediene få tilgang til øyenvitnene, enten det er polititjenestemenn, brannmenn eller hjelpearbeidere».*

Og det viktigste rådet: når det kommer kritikk mot myndighetene, er PR-rådet soleklart: skyld på terroristen.

«Debatter om ansvaret for offentlige institusjoner for å håndtere krisen må ikke få overgå ansvaret for medlemmene av terroristgruppen. Målet for kommunikasjonen må være å forhindre kontroversiell debatt i etterkant av terroreren.»

Selv om norske politi og norske myndigheter hevder at de ikke kjenner til rapporten, er det vår erfaring at de samme metodene og holdningene kom til uttrykk både hos politiet, det såkalte Sønderland-utvalget, Regjeringen og 22. juli-kommisjonen.

Her er noen eksempler:

1) Tilbud om bakgrunnssamtaler

Tilbudet av fortrolige bakgrunnssamtaler var stort, fra eksempel alt fra politiets sjefsevaluerer Sønderland, Oslo-politiets ledelse og kommisjonsleder Alexandra Gjørvi Bech. Vi snakket også med statsminister Jens Stoltenberg i forbindelse med en bakgrunnssamtale han hadde med politisk redaksjon i Aftenposten.

Det er nærmest umulig å si nei til så sentrale kilder. Men vår erfaring er at det kom lite eller ingenting ut av dette.

Grunnen til at vi ble tilbudt «bakgrunnssamtaler» er åpenbar – nemlig skape en forståelse hos oss for deres virkelighetsbilde.

Samtalen med Sønderland ble etter hvert nesten paradisk. Ikke noe som helst nytt, ikke et eneste konkret svar på våre konkrete spørsmål.

2) Ikke la mediene få tilgang til øyenvitnene

I løpet av vårt arbeid i 2012 har vi aldri fått snakke med noen av polititjenestemennene som selv var involvert.

3) «Debatter om ansvaret for offentlige institusjoner for å håndtere krisen må ikke få overgå ansvaret for medlemmene av terroristgruppen»

En av de mest brukte retoriske formuleringene etter 22. juli – som vi har støtt på i nesten alle saker vi har jobbet med – er følgende: «Det er bare en som har ansvaret, og det er gjerningsmannen».

Det har vært gjentatt systematisk fra politikere, embetsmenn og politisjefer i debatten rundt politiets beredskap. Slik sett har dette vært et effektivt retorisk argument. Det har vært brukt med stor suksess fra Moskva til Washington, fra London til Peking – og det er et smart råd fra de israelske spindoktorene bak «SAFECOMMS».

Vi mener dette retoriske poenget åpenbart har fungert som en avsporing som har bidratt til å vanskeliggjøre debatten om hva som gikk galt. Setter vi dette på spissen, så innebærer dette at det å kritisere politiets og Regjeringens terrorberedskap skulle være det samme som å redusere gjerningsmannens ansvar. Vårt utgangspunkt har hele tiden vært at det er politiet og Regjeringen som må svare for politiets terrorinnsats.

4) «Målet for kommunikasjonen må være å forhindre kontroversiell debatt i etterkant av terror.»»

Enten norske myndigheter har fått dette rådet eller ikke, så er det etter vår mening åpenbart det som har vært linjen.

6.2 Anonymitet og vanskelig kildekritikk

Kilder i politiet har vært helt avgjørende for å få bekreftet informasjon som har vært sentral for å avdekke systemkritiske forhold som ikke fungerte, både under aksjonen 22. juli, men også politiets lukkede håndtering av hendelsen i etterkant.

Etter hvert som politiet selv sentraliserte kommunikasjonen kraftig, og gikk etter alle kilder internt som uttalte seg, ble flere kilder skeptiske til å være tilgjengelige, også som anonyme kilder.

En stor utfordring knyttet til anonymitet i arbeidet med politikilder rundt systemkritikken og Utøya-aksjonen var at det var relativt få personer som satt med helt vesentlig informasjon som vi var avhengig av å få bekreftet. Det gjorde det vanskelig å bruke dem, uten å avsløre hvem de var.

Det – kombinert med at informasjonsmuren var så høy og at vi ikke fikk snakke direkte med sentrale personer som hadde vært med i aksjonen 22. juli, gjorde kildekritikken vanskelig. Det var vanskelig å få bekreftet informasjonen vi fikk fra politiet og vi endte ofte med å måtte stole på få sentrale kilder.

Den viktigste løsningen var å basere seg skriftlige kilder.

7 Spesielle erfaringer

7.1 Nyanser eller nyheter?

Fra ledelsen var signalene i utgangspunktet klare: ”Stå på og grav videre”. En stund hadde vi ganske frie tøylar på overtid, noe som var avgjørende for å få gjort all researchen og dokumentlesningen om kveldene og nettene.

På den andre siden slet vi med at var desken lei av 22. juli-sakene. Det ble stadig vanskeligere å få førstesider – og vi ble ofte møtt med motforestillinger som at «dette er jo ikke så nytt», «alle vet at mye gikk galt» og «vær forsiktig med etterpåklokskap». Harde nyhetsartikler med det vi mente var nye vesentlige nye momenter, ble oppfattet som detaljer og nyanser i politiets aksjon og beredskap.

Flere av nyhetene som Aftenposten omtalte i denne perioden – og som også 22. juli-kommisjonen senere brukte mye plass på – ble derfor ikke prioritert på Aftenpostens forside.

Dette var nok samtidig uttrykk for en riktig vurdering av hva som var holdningen hos mange av våre lesere. Etter den massive dekningen av 22. juli i løpet av høsten 2012, var store deler av befolkningen klar for å gå videre.

Vi fikk mange klare e-poster fra lesere underveis med klar beskjed:

- Dere driver verdensmesterskap i etterpåklokskap.
- Vi blir kvalme av Aftenpostens heksejakt. La politifolkene være i fred,

Av og til var e-postene så unisone og samkjørte, at vi lurte på om det var en aksjon. Vi sjekket en del av avsenderne, men det virket som om det bare var vanlige lesere.

7.2 Tåkelegging og skriftlige spørsmål

Som nevnt tidligere hadde politiet satt opp en kraftig informasjonsmur som hindret tilgang til sentrale personer i politiet som satt på vesentlig kunnskap. Det åpenbare ønske fra politiets side var å sentralisere budskapet ut og sile spørsmål inn.

Både i Oslo politidistrikt og i Nordre Buskerud politidistrikt ble det ansatt nye kommunikasjonsmedarbeidere og leid inn fra andre distrikter.

I Politidirektoratet leide politiets granskingsutvalg likeså godt inn et privat kommunikasjonselskap som skulle forholde seg til mediene, dette på tross av at POD har en stor informasjonsavdeling selv.

Trenden vi allerede hadde merket fra politiets side om å be om alle spørsmål skriftlig, ikke kommentere saker for så å kritisere dem eller kalle påstandene feilaktige dagen etterpå var fortsatt en strategi.

Når vi hadde spørsmål, ble vi stort sett bedt om å sende dem skriftlig, for så å få et skriftlig svar tilbake uten muligheter til oppfølgingsspørsmål som er normalt i en dialog.

Selv om spørsmålene ble sendt klokken 09 kom svaret stort sett mellom 16-18 (ofte seinere), og da med svar som i realiteten kunne endre forutsetninger for saken. Derfor visste vi aldri helt hvor sakene kunne lande før langt utpå kvelden, noe som gjorde arbeidsvilkårene vanskelige både for oss og våre sjefer.

Ofte besto svarene i en tåkelegging ved at man ikke svarte bekreftende ja eller nei på konkrete spørsmål og faktaopplysninger.

Det var også vanskelig å få bekreftet opplysninger vi hadde fått fra anonyme kilder eller politiets egne dokumenter fordi politiet ikke ønsket å forholde seg lekket materiale.

7.3 Om redselen for å gjøre feil

«Uverdige». «Uanstendige». «Etterpåklokskap». Dette var kommentarer vi ble vant til å få da vi arbeidet med 22. juli-saken. I rosetogenes tid var det ikke gode kår for å stille kritiske spørsmål.

I tillegg til sorgen og sjokket over å lese fortellingene om ondskapen i politiavhørene vi pløyde oss gjennom, og sinnet over å møte så mange stengte dører når vi prøvde å få svar, er det merkelig nok redselen vi kanskje husker best.

Det meste av det vi leste og lesset ned hodene våre med var dessuten noe vi ikke kunne bruke, fra et vårt ståsted som nyhetsjournalister. Historiene tilhørte de enkelte. Vi hadde jevnlig samtaler for å tømme oss for inntrykkene.

Frykten for å skrive noe feil og ubehaget ved å bli beskyldt for å jage syndebukker og nærmest fra gjerningsmannen ansvar for sine handlinger, lå som et teppe over dagene. Enten vi skrev kritisk om politiets innsats, psykiatrirapporten eller den dårlige sikkerheten i Regjeringskvartalet.

Denne mørke siden ved 22. juli-atmosfæren var så sterk at selv etterlatte vi hadde kontakt med engstelige for å rette kritikk. Da kunne de bli stemplet som bitre og traumatiserte. At de ikke klarte å håndtere sorgen – og legge den bak seg. Selv det å stille et spørsmål – og etterlyse et svar – var vanskelig.

Pipen har fått en annen lyd etter kommisjonens rapport ble lagt frem.

7.4 Forholdet til 22. juli-kommisjonen

Både i forkant og etterkant av at 22. juli-kommisjonens rapport har vi snakket med flere medlemmer i 22. juli-kommisjonen, som sa at de hadde stor nytte av flere av Aftenposten artikler.

Den viktigste funksjonen var at vi bidro til å gjøre kommisjonen oppmerksom på brev og dokumenter, som kommisjonen ennå ikke hadde fått innsyn i – samt sette fokus på spørsmål og problemstillinger.

Et konkret eksempel er sakene vi laget på grunnlag av egenrapportene fra politifolk som var involvert i Utøya-aksjonen, og som vi oppdaget i etterforskningsmaterialet.

Etter at de var omtalt i Aftenposten, så vi eksempler på at kommisjonen ba om å få oversendt de samme rapportene fra politiet.

Tross problemene med for mye hemmelighold, dro vi også store vekslere på kommisjonens arbeid, som kildematriksen viser. Flere av sakene ville ikke blitt til, uten at kommisjonen ga innsyn.

Vi hadde jevnlig kontakt underveis – både formelt og uformelt.

På et tidlig tidspunkt – august 2011 – da kommisjonen ble opprettet, sonderte kommisjonen blant annet om en av Aftenpostens journalister ønsket å arbeide for kommisjonen.

Vedkommende sa nei takk, utfra følgende vurdering – kommisjonen var bundet av et mandat, og skulle ikke offentliggjøre noe før etter ett år. I Aftenposten hadde vi derimot mulighet til å publisere fortløpende det vi avdekket. Vår kontakt med etterlatte overbeviste oss om at det var av stor betydning, ikke minst fordi så mye av det som ble sagt fra politiet, politidirektør og justisminister var direkte feil.

Og som journalister hadde vi på enkelte områder friere tøylar rent metodemessig, for eksempel til å benytte oss av lekkasjene av etterforskningsmateriell.

Da kommisjonens rapport ble lagt frem 13. august, var det en stor lettelse for oss å se at mange av sakene og problemstillingene vi hadde reist – ble bekreftet.

Samtidig vil vi kritisere kommisjonen på et viktig punkt: Mye av det som kom frem av fakta i 22. juli-rapporten, burde vært lagt frem mye, mye tidligere. Det kunne Alexandra Bech Gjørsvik ha gjort, uten at hun ville fått mindre arbeidsro til å komme frem til sine vurderinger.

8 Avslutning

Den viktigste konsekvensen av artiklene som er omtalt i denne metoderapporten, var at vi klarte å gi etterlatte svar på en rekke av deres spørsmål om hvorfor deres barn ikke fikk hjelp raskere på Utøya. De fikk en del viktig svar, uten å måtte vente i over ett år på 22. juli-kommisjonen.

I sin rapport om norske mediers dekning av 22. juli, påpeker medieforsker Ivar Andenæs ved Institutt for journalistikk at Aftenposten var blant mediene som grep fatt i systemkritikken, mens Dagbladet og VG hadde langt færre saker knyttet til kritikk av politiet eller myndigheter. Dette baserer seg på intervjuer med 80 pressefolk.

Vi håper denne metoderapporten bygger opp om hans viktigste konklusjon, nemlig at «kravet til verdighet og anstendighet var så fremtredende at den kritiske, gravende journalistikken fikk lide i dekningen i etterkant av 22. juli».

Vi er lei oss for at vi ikke klarte å grave det flere av sakene raskere. Alt som har kommet frem i artiklene i denne metode-rapporten, og som 22. juli-kommisjonen senere omtalte - er tross alt basert på informasjon fra skriftlige og muntlige kilder som har vært tilgjengelig for politiet og justismyndighetene siden kort tid etter 22. juli. I stedet valgte politiet og Regjeringen gjennom et helt år å gi en rekke bortforklaringer som vi i dag vet var fullstendig feil.

Spørsmålene til de etterlatte kunne ha vært besvart mye raskere, hadde det ikke vært for det omfattende hemmeligholdet og tilbakeholdelsen av rene faktaopplysninger som fant sted frem til 13. august.

Før jul fikk vi denne hilsen fra en av familiene vi hadde kontakt med:

«Takk for tålmodig innsats etter 22. juli 2011 med skjerpet kvalitet. Jeg kjenner meg igjen i de følelsene og reaksjonene dere skriver om, godt at dere sett ord på det også. Slik har det vært». «Viktig blir plutselig et lite ord. Pårørende burde ha sluppet å oppleve slike runder etterpå».